

تاریخ گیلان

رویدادهای گیلان در سده‌های دهم و یازدهم هجری

نگارش

عبدالفتاح فومنی گیلانی

تصحیح و تحشیه‌ی

افشین پرتو

فرهنگ ایلدیا

سرشناسه	: فومنی، عبدالفتاح، قرن ۱۱ ق-
عنوان و پدیدآور	: تاریخ گیلان: رویدادهای گیلان در سده‌های دهم و یازدهم هجری / نگارش عبدالفتاح فومنی گیلانی؛ تصحیح و تحشیه‌ی افشین پرتو
مشخصات نشر	: رشت: فرهنگ‌ایلیا، ۱۳۸۹
مشخصات ظاهری	: ۲۷۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۰-۱۷۰-۹
موضوع	: گیلان -- تاریخ.
موضوع	: گیلان -- تاریخ -- قرن ۱۰ - ۱۲ ق.
موضوع	: پرتو، افشین، ۱۳۲۸ - مصحح.
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۸۹ ف ۹ / ۸۵ ی / DSR ۲۰۴۹.
رده‌بندی دیویی	: ۹۵۵ / ۲۳.
شماره کتابخانه ملی	: ۲۱۰۲۸۶۰.

نشر: ایلیا

تاریخ گیلان

عبدالفتاح فومنی گیلانی

تصحیح و تحشیه‌ی: افشین پرتو

چاپ نخست: ۱۳۹۰

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شماره‌ی نشر: ۳۴۰

نسخه‌پردازی و ویرایش: موسسه فرهنگی هنری دانش ویرایش

حروفچینی و آماده‌سازی: کارگاه نشر فرهنگ‌ایلیا

خدمات چاپ: جهان کتاب

همه‌ی حقوق این کتاب محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۰-۱۷۰-۹

نشر فرهنگ ایلیا. رشت. خیابان آزادگان

جنب دبیرستان بهشتی (خ صفایی). خیابان حاتم. شماره ۴۹

تلفن: ۳۳۴۴۷۳۳ ۳۳۴۴۷۳۲ - ۰۱۳۱ فاکس ۳۳۲۱۸۲۸

www.nashreilia.com

۶۰۰۰ تومان

سخن ناشر

متون نگاشته شده درباره‌ی گیلان و تاریخ تحولات این سرزمین کهن اندک‌اند و این اندک نیز بنا به دلایل گوناگون به دشواری برای مخاطبان در دسترس است.

انتشارات فرهنگ‌ایلیا کوشیده است با بازبینی دوباره‌ی متون تاریخی برجای‌مانده و ارایه‌ی نسخه‌ای پیراسته و بازنگری‌شده از این کتاب‌ها و همچنین نشر آثاری نو پیرامون تاریخ گیلان، مجموعه‌ای شایسته در دسترس علاقه‌مندانِ تاریخ این سرزمین سبز قرار دهد. با سپاس از همه‌ی فرهیختگان این دیار که ما را در انجام این کار یاری می‌کنند.

فهرست

۱۱	پیشگفتار
۲۱	فهرست گفتارها
۲۷	مقدمه
۳۱	فصل اول
۱۲۵	فصل دوم
۲۴۹	پیوست
۲۶۳	نمایه نام‌ها
۲۷۱	نمایه جای‌ها

پیش‌گفتار

گیلان تاریخی پرماجرا دارد، از روزگاری که جنگاورانش مزد می‌گرفتند و در راه آرزوهای بلندپروازانه شاهان ایران در فراسوی مرزهای ایران به جنگ با هموردان ایران می‌رفتند، تا امروز. شاید اگر در درازای زمان تاریخ گیلان را بسنجیم، روزگار ناوابستگی گیلان به دربارهای برپا در ایران بیش‌تر از روزگار سرسپاری گیلان - این پاره امروزی ایران ارجمند - به دربارهای ایران بوده است. گیلان در فراسوی البرز، میان این سربرآورده پرشکوه و دریای کاسپی روزگاران شگفتی را پشت سر نهاده که بیشترین‌اش رنگ ستیزه دارد. ستیزه بر سر پاسداری از خود در برابر تازش توانجویان، از ایرانی تا عرب، تا ترک، تا مغول، تا قراق و تا روس. گیلان در برابر این همه تازنده ایستاد و اگر گاهی زانو به زمین نهاد، به تندی برخاست و بیگانه را راند.

گیلان را نخست انوشیروان ساسانی گشود، انوشیروان رفت و هیاهوی چیره بر دربار بازمانده از او گیلان را از چیرگی ساسانیان رها نمود و با چیرگی تازیان بر ایران، گیلان پناهگاهی شد برای در نهان زیستن بسیاری از گریختگان از برابر ستم تازیان.

گریختگان و پناه آوردگان به گیلان با همیشه آمادگان گیلانی برای ستیزه، درآمیختند و دو سده‌ای برآیند آن آمیزگی پدیدآیی خاندان‌هایی شد چون زباریان و بویهیان و کاکوان که نه تنها بر فراسوی البرز چه بر فراسوی شاخابه پارس و رودهای دجله و اترک چیره شدند. دوران شکوهمند و توانمندی گیلانی‌ها در سده پنجم هجری پایان یافت و با آغاز سده ششم و فروخفتن آوازه شکوه و توانمندی گیلانی‌ها، گیلان دگرباره خموشی پیشه کرد و این بار درویشان خانقاه‌نشین به آن پناه آوردند. درویشان در کنج خانقاه نشست و به نوای آرام باران ریز و همواره گیلان گوش فراداده بودند و کسی را گمان بر آن نبود که روزی فرزندی از دل سپرده‌ای به آنان گیلان را فراچنگ آورد.

در اوج خموشی گیلان و آغاز زمزمه‌های آرام صوفی‌های خانقاه‌نشین، در هر گوشه‌ای از گیلان نامجویی سر برآورده و بر پاره‌ای چنگ انداخت، به گونه‌ای که در آغاز سده هفتم هجری گیلان بر نه پاره بود و بر هر پاره‌ای فرمانروایی فرمان می‌راند.

نامدارترین این فرمانروایی‌ها فرمانروایی‌های کیاییان در لاهیجان و اسحاقیان در فومن بودند.

در سده هفتم هجری مغول‌ها به ایران تاختند. به تندی بر همه ایران چیره شدند و سپس راهی میان دو رود شده و بغداد را نیز فراچنگ آوردند. بغداد فروافتاد و خلافت عباسی. با فروافتی خلافت عباسی از نیروی توانمند پاس دارنده توان سنی‌ها کاسته شد و این زمینه را برای برپاخیزی شیعیان آماده نمود. گسترش بی‌مرز توان مغول‌ها سرانجام چشم آنان را به گیلان نیز دوخت و اولجایتو دومین فرمانروایی بود که از البرز گذشت و بر گیلان دست یافت. چیرگی مغول بر گیلان دیر نپایید، اما همان زمان کوتاه ستیزه مردانه نه پاره گیلان را به ستیزه کسانی کشاند که در خودفروشی و سرسپردگی به دربارهای برپا در ایران برهم پیشی می‌جستند.

سست گشتن آرام آرام توان مغولان چیره بر ایران راه را بر رشد اندیشه‌های پنهان گشود و تشیع و تصوف در دوران سستی مغول پا به میدان ستیزه‌ای توانجویانه نهادند و از دیگر سو ترک‌هایی را که همراه و در پی مغول‌ها به ایران آمده بودند و با سرسپاری به آن‌ها توانی در سویی از گستره زیر فرمان مغول‌ها یافته بودند، به جانشینی مغول برانگیخت. در دنیای تهی از توان فراوان مغول مبارزه‌ای سخت میان شیعه و سنی برای نشستن بر تخت توانمندی این سوی دنیا آغازید.

گیلان شاید خسته از سنگینی بار تاریخ در سده هفتم هجری میهمانی نو و برون آمده از انباره اندیشه شیعیان سربدار و قوامی‌های مازندران یافت. میهمانی که در جامعه خاندان کیایی از خاوری‌ترین پاره گیلان در ملات برپاخاست و در اندک زمانی تختی در لاهیجان برپاداشت و بر آن نشست.

بیه پیش - پاره خاوری گیلان - در سده هفتم آوردگاه اندیشه‌های برپاخیزنده بود و در میان آن همه اندیشه ناآرام، اندیشه آرام شیخی صوفی به نام شیخ زاهد گیلانی جایی ویژه داشت. شیخ زاهد مریدی به نام شیخ صفی‌الدین اردبیلی یافت و با مرگ شیخ زاهد رهبری صوفیان پیرو او از آن شیخ صفی‌الدین شد.

آغاز رهبری شیخ صفی‌الدین، فروریزی توان مغولان، درگیری توانجویان شمال باختری ایران، پدیدآیی زمینه برپایی فرمانروایی ترکان عثمانی و جستجوی قبیله‌های شیعه ترک، پس از نیم سده قبیله‌های ترک شیعه را پیرامون خواجه علی پسرزاده شیخ